

УДК 159.9:343.985]:343.132

doi: <https://doi.org/10.33270/03223102.113>

Чорноус Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Васюта Ю. В. – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2954-0230>

Психологічна й організаційно-тактична характеристика діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень

Наукову статтю присвячено висвітленню актуальних питань, пов'язаних із діяльністю спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень. Виконуючи завдання міжнародного співробітництва, компетентні органи держав взаємодіють у різних формах, а кожна з них має свої особливості та спрямована на досягнення завдань кримінального провадження. Розглянуто вищу форму організації взаємодії компетентних органів держав під час розслідування кримінальних правопорушень, адже спільна слідча група проводить не лише окремі процесуальні дії, а й спеціальні тактичні операції для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, які мають міжнародний характер. Метою статті є формування організаційно-тактичних і психологічних основ як взаємодоповнюючих елементів у діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень. Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Фундаментальним рівнем методології в юрисдикційному процесі є загальний діалектичний метод наукового пізнання правової дійсності. Визначальними методами наукового дослідження є група логічних методів (індукція та дедуція), термінологічний аналіз (визначення понятійного апарату проблематики), порівняльно-правовий (визначення діяльності спільних слідчих груп відповідно до міжнародного та національного законодавства), системно-структурний (задля визначення організаційно-тактичних і психологічних особливостей діяльності спільних слідчих груп). Наукова новизна полягає у висвітленні організаційно-тактичних і психологічних засад діяльності спільних слідчих груп у процесі розслідування кримінальних правопорушень як форми міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні. Акцентовано на встановленні психологічного контакту між учасниками всередині групи (внутрішньоособистісний підхід), а також організації зовнішньої взаємодії з компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та широким колом суб'єктів, залучених до кримінального провадження безпосередньо під час проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, розв'язанні інших завдань розслідування. Характеризовано організаційно-тактичну діяльність спільних слідчих груп і встановлено, що застосування тактичних прийомів і їх комплексів під час розслідування кримінальних правопорушень у поєднанні зі знаннями, навичками та вміннями науки психології є взаємодоповнюючими чинниками досягнення поставлених завдань. Висновки. Діяльність особливої форми міжнародного співробітництва – спільних слідчих груп – має важливе значення для ефективного розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру. Важливо забезпечити ефективну взаємодію всередині спільної слідчої групи, а також зовнішню – під час виконання спільних завдань з правоохоронними, державними та іншими компетентними органами на державному й міжнародному рівнях. Застосування спільною слідчою групою тактичних прийомів і їх комплексів під час проведення процесуальних дій пов'язано з реалізацією психологічного впливу, а отже, сприятиме результативності проведеного розслідування на всіх рівнях взаємодії.

Ключові слова: міжнародне співробітництво; тактичний прийом; психологічний вплив; взаємодія; учасники; кримінальне провадження.

Вступ

Тенденції сучасної злочинності, яка набуває нових форм реалізації, зумовлюють необхідність створення ефективних міжнародних механізмів тісної співпраці між державами під час розслідування кримінальних правопорушень.

Нині недостатньо розкрито питання діяльності спільних слідчих груп як однієї з найскладніших форм міжнародного співробітництва. Застосування норм численних міжнародних договорів з питань діяльності спільних слідчих груп у національній і міжнародній правозастосовній практиці викликає

певні труднощі. У зв'язку з цим доцільно визначити засади взаємодії учасників спільних слідчих груп – як внутрішньої, так і зовнішньої (на державному та міжнародному рівнях). В умовах сьогодення реалізації ефективної співпраці на міжнародному рівні важливого значення набувають організаційно-тактичні та психологічні особливості діяльності спільних слідчих груп під час розслідування воєнних злочинів, які мають міжнародний характер, і є результатом повномасштабного вторгнення та збройної агресії РФ проти України.

Засади взаємодії правоохоронних органів під час розслідування кримінальних правопорушень,

зокрема в складі слідчих груп, досліджували О. П. Ващук, В. К. Весельський, Ю. М. Грошевий, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, М. А. Погорецький, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та інші вчені. Однак інститут спільних слідчих груп є новою формою організації розслідування, а отже, проблематика є недослідженою.

Мета і завдання дослідження

Мета наукової статті полягає у висвітленні організаційно-тактичних і психологічних засад як взаємодоповнюючих складових у діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань: схарактеризувати основи психологічного контакту між учасниками спільної слідчої групи; сформувати організаційно-тактичні й психологічні засади діяльності спільних слідчих груп; виокремити засади взаємодії спільних слідчих груп з компетентними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та іншими учасниками, залученими до кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

Традиційно в межах кримінального судачинства розглядають такі види слідчо-оперативних груп залежно від територіальної юрисдикції вчиненого кримінального правопорушення:

1) спеціалізована постійно діюча слідчо-оперативна група, створена для організації розслідування тяжких й особливо тяжких кримінальних правопорушень;

2) слідчо-оперативна група при Головному управлінні Національної поліції – для розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів області (міста);

3) міжрегіональна слідчо-оперативна група – для розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів);

4) міжвідомча слідчо-оперативна група, яка складається зі слідчих різних органів досудового розслідування (наприклад, групи, що складаються зі слідчих прокуратури та слідчих Національної поліції України);

5) міжнародна спільна слідча група, яка є найвищою формою організації міжнародного співробітництва різних держав під час розслідування транскордонних кримінальних правопорушень [1, с. 48–49].

У межах зазначеного дослідження розглянемо найскладнішу форму взаємодії компетентних органів держав під час розслідування кримінальних правопорушень на міжнародному рівні – спільну слідчу групу.

Підстави, порядок утворення та засади діяльності спільних слідчих груп визначено в

міжнародному та національному законодавстві. Розглянемо положення Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року, де в ч. 1 ст. 20 зазначено, що «за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою й на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше сторін, що створили групу» [2]. Спільну слідчу групу може бути створено в разі, коли: а) розслідування злочинів стороною вимагає проведення складних і комплексних слідчих заходів, пов'язаних з іншими сторонами; б) кілька сторін проводять розслідування злочинів, обставини яких вимагають ужиття скоординованих, погоджених дій на території відповідних сторін. З проханням про створення спільної слідчої групи може звернутися будь-яка заінтересована сторона. Група створюється в одній зі сторін, де будуть проводити розслідування [2].

У низці міжнародних договорів визначено засади створення та діяльності спільних слідчих груп й особливості виконання окремих завдань. Можна вести мову про сформовані міжнародні стандарти, які повинні бути відображені в національному законодавстві та правозастосовній практиці.

Відповідно до ч. 1 ст. 571 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи [3].

Окремі аспекти створення та діяльності спільних слідчих груп урегульовано підзаконними нормативно-правовими актами. В Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України від 6 липня 2017 року № 570 визначено: «Організація взаємодії слідчих підрозділів з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову, судово-експертну діяльність, а також у межах компетенції з іншими правоохоронними органами, центральними органами виконавчої влади забезпечується шляхом: ...

2) створення для всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин кримінального провадження слідчо-оперативних груп із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції, а в разі необхідності – міжвідомчих слідчо-оперативних груп, а для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав або якщо порушуються інтереси цих держав, – спільних слідчих груп» [4].

У межах тлумачення поняття спільної слідчої групи варто звернутися до практичного посібника, підготовленого експертами з питань діяльності спільних слідчих груп у країнах Європейського Союзу. Запропоновано визначення спільної слідчої групи як форми міжнародного співробітництва, що заснована на підставі угоди між компетентними органами, як судовими (суддями, прокурорами, слідчими суддями), так і правоохоронними, двох або більше держав, та утворена на обмежений термін, з певною метою для розслідування кримінальних правопорушень в одній або декількох задіяних державах [5, с. 7].

Задля забезпечення ефективної діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень учасникам такої групи варто узгодити завдання (цілі) розслідування; засоби обміну інформацією та доказами, використовуючи безпечні засоби зв'язку, наприклад, мережевий додаток безпечного обміну інформацією «SIENA», який доступний через Європол, спеціальну електронну пошту, наявну в Євроюсті; систему обміну великими файлами Європолу задля поширення великої кількості електронних даних; координацію слідчих заходів – модальність оперативних інструктажів; контактні зв'язки для спілкування всередині спільної слідчої групи; обставини, за яких діяльність групи буде припинена відповідно до положень законодавства; роль відряджених учасників (членів) – час і тривалість відрядження; матеріально-технічне забезпечення – робочу мову, житло, транспортні засоби, обладнання інформаційних технологій тощо; вимоги до розслідування кримінальних правопорушень – пояснення відповідних внутрішніх правил і визначення конкретних вимог, які можуть бути релевантними, з огляду на тактичні операції спільної слідчої групи під час розслідування кримінальних правопорушень; фінансову підтримку – можливість подавати заявки на фінансування та запити на відшкодування; стратегії кримінального переслідування – домовленості про юрисдикцію та можливу передачу кримінального провадження; спеціальні слідчі заходи або стратегії судового переслідування, які необхідно було б запровадити для захисту потерпілих від кримінального правопорушення (наприклад, заходи для уникнення вторинної віктимізації, заходи фізичного захисту тощо) [5, с. 68–69].

З огляду на нормативно-правовий підхід до дослідження діяльності спільних слідчих груп, слід комплексно дослідити міжособистісну взаємодію учасників усередині групи, а також встановити зовнішні зв'язки з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень. На нашу думку, доцільно проаналізувати дуальну форму зазначеної взаємодії, яка охоплює психологічний та організаційно-тактичний аспекти реалізації.

Як зазначає В. В. Коцинець, діяльність правників, яка здійснюється на підставі принципів правосуддя, потребує встановлення психологічних особливостей усіх учасників кримінального процесу. Насамперед важко провести ефективне, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення, розгляд матеріалів у суді без використання знань психології. Учасники спільної слідчої групи користуються методами психологічного впливу, які відрізняються від методів пізнання в психологічній науці, оскільки спрямовані на позитивну динаміку психіки суб'єктів (як сторони обвинувачення, так і сторони захисту) у процесі кримінального судочинства [6, с. 105]. Безперечно, під час розслідування кримінальних правопорушень члени спільних слідчих груп керуються психологічними знаннями, іншим психологічним інструментарієм, який крізь призму освіченості, досвіду та практики потребує вдосконалення задля відповідності сучасним реаліям юрисдикційної діяльності загалом.

Варто зазначити, що кожен учасник спільної слідчої групи є суб'єктом психологічного впливу, повинен володіти правовими та психологічними знаннями, організаційними й комунікативними вміннями та навичками роботи, як усередині групи, так і поза її межами, під час виконання службових обов'язків. Доцільно в цьому контексті виокремити аналітичні (здатність встановлювати закономірності та знаходити шляхи виконання завдань), діагностичні (визначення рівня розвитку правової свідомості окремих осіб і колективу загалом), прогностичні (вибір методів, прийомів і засобів задля об'єктивізації процесу встановлення причин і внутрішніх механізмів конкретних діянь правопорушника, а також відповідальність прокурорів, слідчих щодо визнання необхідності залучення фахівців-психологів під час розслідування кримінального правопорушення), інформаційні (комунікаційність й обмін досвідом), конструктивні (визначення специфічних форм і методів роботи, з урахуванням конкретної ситуації), організаційні (встановлення різних форм взаємодії учасників кримінального провадження) вміння [6, с. 111].

Зауважимо, що для розслідування конкретних кримінальних правопорушень до складу спільної слідчої групи доцільно залучати спеціалістів-психологів, оскільки вони володіють достатніми професійними можливостями та здатні застосувати підхід навіть до осіб, які мають обмеження в сприйнятті та відтворенні обставин справи. Так, підставами для застосування психологічних знань є: вік особи, наявність стану зміненої свідомості, вади інтелектуального розвитку, суперечливість у свідченнях, схильність особи до фантазування тощо [6, с. 117–118].

Безперечно, кожен професіонал своєї справи відіграє важливу роль у колективі, створюючи симбіоз спільної слідчої групи з єдиною метою.

Зокрема, як зазначає Є. В. Шарай, «процес залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування – складна система певних відносин, у якій існує розподіл функцій, прав та обов'язків, координація та субординація», а також стверджує, що «...експерти й орган досудового розслідування в процесі своєї професійної діяльності мають складні відносини, утворюють колективи, у яких вони залежно від своєї посади та зумовленого нею правового статусу виступають у різних ролях, впливають один на одного, займають ту чи іншу позицію, відрізняються мотивами, цілями» [7, с. 104]. З огляду на зазначене, психологічні основи діяльності спільних слідчих груп передбачають: психологічні функції залучення працівників прокуратури, підрозділів досудового розслідування, Експертної служби МВС України, підрозділів кримінальної поліції тощо до розслідування кримінальних правопорушень, де найважливішим є вивчення службових і позаслужбових міжособистісних відносин учасників спільних слідчих груп з метою досягнення оптимальної взаємодії як у колективі, так і між конкретними суб'єктами; психологічні характеристики окремих суб'єктів правосуддя та психологію відносин між ними; добір і розподіл кадрів компетентних органів держав відповідно до психологічних особливостей працівників і типологічної якості особистості; підтримку та стимулювання найбільш правильних службових взаємовідносин; застосування психологічних знань керівниками відповідних структурних підрозділів з метою досягнення ефективної організації взаємодії під час керування підлеглими; використання психолого-педагогічного чинника під час організації процесу створення спільних слідчих груп, що здійснюється за допомогою поєднання імперативних методів з навчанням підлеглих основам правильної організації взаємодії. Прикладом слугує судово-експертна практика, згідно з якою психологічною структурою залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування є схема: «мета – мотив – спосіб – результат». Діяльність учасників спільних слідчих груп потребує від них таких психологічних якостей, як аналітичний розум, логічність мислення, здатність до тривалої концентрації уваги, наполегливість, допитливість, критичність тощо [7, с. 104–105].

Психологічна характеристика діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів. Вона досягається використанням низки засобів, насамперед правильним доббором кадрів і регулюванням відносин у групі; визначенням працівників, які мають спеціальну підготовку, спрямовану на розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень; вивченням міжособистісних відносин у групі та в міжнародному просторі; вихованням необхідних

якостей (етичних, моральних, вольових тощо); досконалим володінням іноземними мовами (принаймні однією з них) задля комунікаційності між уповноваженими особами компетентних органів різних держав, які входять до складу спільної слідчої групи, тощо. Крім того, вагомого значення набувають «неформальні» відносини в колективі: спільні інтереси, дружні стосунки та інші, які можуть впливати на ефективність проведення розслідування [7, с. 105–106].

Варто зазначити, що організаційно-тактична характеристика діяльності спільних слідчих груп формується відповідно до визначених стадій проведення процесуальних дій та розслідування кримінальних правопорушень. До таких стадій належать: підготовка до проведення, безпосереднє проведення (робоча стадія), фіксація ходу та результатів, оцінка отриманих результатів і встановлення їх місця й значення в системі доказової бази у відповідному кримінальному провадженні. На кожному етапі розслідування кримінальних правопорушень діють учасники спільної слідчої групи, зокрема й ті, які представляють іноземні держави. Проте безпосередніми виконавцями завдань, пов'язаних із проведенням процесуальних дій на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги, є уповноважені службові особи компетентних органів (зокрема слідчі). Адже неможливість слідчого здійснювати кримінальне провадження щодо міжнародного кримінального правопорушення, застосовувати методи пізнання, проводити процесуальні дії є чинником, який ускладнює встановлення обставин учиненого кримінального правопорушення та негативно впливає на процес розслідування загалом [8, с. 366–367].

Залучення уповноважених осіб компетентних правоохоронних органів іноземних держав обумовлює й відповідні тактичні особливості, а саме: обмін інформацією між представниками компетентних органів держав; застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів процесуальної дії; виявлення та вилучення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, які можуть містити доказову інформацію; внесення зауважень і пропозицій щодо порядку проведення процесуальних дій, постановки додаткових запитань особам, які беруть участь у кримінальному процесі (з дозволу слідчого чи іншої уповноваженої особи, яка проводить процесуальну дію) тощо [8, с. 370].

Окрім зазначеного, допоміжним, але не менш важливим, у процесі організації діяльності спільних слідчих груп є співробітництво з міжнародними правоохоронними суб'єктами – агентством Європейського Союзу із співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (Європол) та міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол). Напрямами такої взаємодії є обмін інформацією (досвідом роботи, інформацією щодо

процедур розслідувань і визначення методів боротьби зі злочинністю), участь у навчальних заходах, надання консультацій і підтримки в окремих тактичних ситуаціях з розслідування кримінальних правопорушень. На часі спостерігаємо практику використання спільних слідчих груп, що створюються в межах агентства Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері кримінальної юстиції (Євроюсту) та дозволяють обмінюватися доказовою інформацією, не використовуючи клопотання про надання правової допомоги, застосовувати інструментарій методів інформаційного аналізу на всіх етапах проведення розслідування (у межах реалізації цієї діяльності важливу роль відіграють експерти Європолу) [9, с. 24].

Вартий уваги позитивний досвід взаємодії представника України й іноземних колег на міжнародному рівні, зокрема участь Генерального прокурора України А. Є. Костіна в першій координаційній нараді прокурорів з 20 країн, які розслідують воєнні кримінальні правопорушення (Гаага, 2 грудня 2022 року). Організатором цього заходу стало європейське агентство, що співпрацює з судовими та поліцейськими органами країн – членів ЄС. Як зазначив Генеральний прокурор України на міжнародному зібранні, «спільними зусиллями, збираючи докази, документуючи злочини терористів і підтримуючи діалог на всіх міжнародних платформах, ми щодня, як у національних судах, так і на міжнародному рівні – робимо все можливе задля забезпечення невідворотності покарання для кожного, хто вчинив воєнний злочин на нашій рідній землі» [10].

До структури Інтерполу належить поліцейський відділ, співробітники якого спеціалізуються на боротьбі з торгівлею людьми, нелегальною міграцією та іншими кримінальними правопорушеннями міжнародного характеру. Зокрема, взаємодія оперативних підрозділів з іншими суб'єктами під час розслідування торгівлі людьми відбувається на трьох основних рівнях: 1) зі слідчим і під час спільної роботи в складі слідчо-оперативної групи, а також під час виконання доручення слідчого про проведення процесуальних дій; 2) з іншими органами та підрозділами Національної поліції України, органами та установами державної влади нашої держави, а також під час проведення окремих оперативно-розшукових заходів; 3) з компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями – у межах розслідування кримінальних правопорушень на міжнародному рівні. Під час розслідування торгівлі людьми саме взаємодія працівників оперативного підрозділу зі слідчим має системоутворюючий характер. Адже на момент реалізації матеріалів оперативної розробки щодо осіб, які готують учинення міжнародного кримінального правопорушення, найбільш результативними, з огляду на судову

перспективу, є саме ті заходи, до проведення яких залучаються слідчі [11, с. 149–150].

Слушною є думка В. О. Коновалової, яка вважає, що під час розслідування кримінальних правопорушень вагомим значення набуває виконання розумових завдань, пов'язаних з організацією. Насамперед виконанню кожного організаційного плану передують напружена інтелектуальна робота слідчого, пов'язана з необхідністю вирішення слідчої ситуації, що склалася. Слідче мислення під час виконання розумових завдань відбувається в декілька етапів і передбачає орієнтацію в умовах завдання, виникнення гіпотез, формулювання програми вирішення, виконання інтелектуальних операцій, звірення результатів з вихідними положеннями. Проте аксіома окреслених вище етапів має гнучкий характер, оскільки теоретичні установки в тактиці слідства відрізняються абстрактністю, з огляду на типові ситуації [12, с. 68–69].

Мислення слідчого, експерта, прокурора, судді тощо (у межах спільної слідчої групи) можна розглядати як єдине мислення, що передбачає творчий і логічний аспекти, та завдяки цьому поєднанню дозволяє досягнути спільності та взаємозумовленості. Виконання розумових завдань пов'язано з організацією та безпосереднім проведенням слідчих (розшукових) дій. Варті також уваги такі «насичені» з тактичного та психологічного аспектів слідчі (розшукові) дії, як огляд місця події та допит.

Під час проведення огляду місця події кожен учасник спільної слідчої групи повинен оцінити обстановку, уявно відновити події кримінального правопорушення, зібрати, проаналізувати й систематизувати речові докази, встановити можливі джерела інформації, а також паралельно, оперативно з проведенням огляду, визначити тактику послідовних дій у межах групи, висуваючи версії. Під час проведення допиту важливим аспектом є організація підготовки до його проведення. До розумових завдань належать: вивчення особи допитуваного, аналіз доказової інформації, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та складання алгоритму допиту в найбільш оптимальному режимі. Задля вирішення завдань кримінального провадження учасники спільної слідчої групи на психологічному рівні можуть застосовувати рефлексивне мислення, зокрема в ситуаціях, коли першочерговим є конфлікт між особами. Так, у процесі висунення версій мисленнєва імітація обставин дозволяє припустити можливий хід подальших дій правопорушника, пов'язаних із приховуванням слідів учиненого діяння, інсценуванням події для маскуванню кримінального правопорушення [12, с. 70–72].

Також варто розглянути декілька порад від психологів для психологічного захисту поліцейсь-

ких, які працюють із наслідками воєнних кримінальних правопорушень: «Не потрібно нехтувати візитами до психолога, якщо він є у вашому підрозділі або його вам пропонують. Після роботи з інцидентом, що емоційно вас зачепив, намагайтеся до першого свого сну пропрацювати подію з психологом. Перед тим, як лягати спати, оберіть той варіант, який вам допомагає впоратися з емоціями. Краще провести комплекс дихальних вправ з концентрацією на повітрі, яке ви вдихаєте та видихаєте. Якщо з вами під час роботи з інцидентом були присутні колеги, проговоріть подію з ними» [13, с. 33].

Окрім психологічних засад діяльності учасників спільних слідчих груп, доцільно схарактеризувати психологію взаємодії з уповноваженими особами компетентних органів іноземних держав й особами, причетними до вчинення міжнародних злочинів.

Під час застосування тактичних прийомів, організаційних заходів, учасники кримінального провадження психологічно впливають один на одного. Це формує організаційно-тактичні особливості діяльності спільних слідчих груп, обумовлює застосування спеціальної психологічної методики, яка містить такі елементи [14, с. 49–51]: естетичний (культура поведінки та зовнішній вигляд суб'єктів, інтер'єр службового приміщення, ознайомлення учасників з їхніми правами, обов'язками, відповідальністю, порядком проведення слідчих (розшукових) дій); процесуальний (попередження про кримінальну відповідальність за надання неправдивих показань і за відмову від них (щодо свідка, потерпілого), суворе дотримання норм кримінального процесуального законодавства, повідомлення учасникам слідчої (розшукової) дії про застосування під час процесуальної дії науково-технічних засобів), етичний (дотримання норм етики та моралі, їх тактовність, доброзичливість, ввічливість до людей, які причетні до розслідування кримінальних правопорушень), тактико-криміналістичний (переконання, раптовість, часткове повідомлення інформації, якою володіє слідчий, повідомлення результатів експертиз; оголошення обсягу доказової інформації тощо), психологічний (надання психологічної допомоги шляхом нагадування, активізації мислення та пам'яті для відтворення фактів, спонукання особи до певних вчинків і дій шляхом активізації її емоцій та почуттів).

Варто зазначити, що встановлення психологічного контакту є пріоритетним завданням, яке постає на етапі проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, а досягається застосуванням системи тактичних прийомів (комбінацій, операцій) психологічного впливу. Задля вирішення цього завдання необхідно комплексно вивчити особу, з якою буде проведено таку дію, зокрема її психологічний стан, а також проаналізувати ситуацію, що склалася під час розслідування. Адже

психологічний вплив є діючим джерелом формування тактичних прийомів, тактичні прийоми є носіями психологічного впливу [15, с. 46].

Передусім застосування тактичних прийомів передбачає ретельну підготовку слідчого, прокурора, судді, яка охоплює перевірку їхньої діяльності відповідно до правових і морально-етичних норм, оцінку можливого тактичного ризику, прогнозування поведінки учасників кримінального провадження, визначення порядку дій у непередбачуваних ситуаціях, використання отриманих результатів. Психологічний механізм тактичного прийому складається з безпосередньої чи опосередкованої взаємодії між особою, яка проводить розслідування, та її респондентами; психологічною спрямованістю як спільної слідчої групи, так й окремих учасників кримінального провадження; психологічного ефекту в результаті використання тактичного прийому [16, с. 17–18]. Відповідно до спрямування психологічного впливу осіб, які здійснюють кримінальне провадження, тактичні прийоми варто класифікувати на тактичні прийоми, спрямовані на дотримання учасниками доцільної лінії поведінки в умовах певної ситуації; тактичні прийоми, спрямовані на управлінський складник проведення процесуальної дії; тактичні прийоми для управління учасниками як об'єктами тактичного впливу.

Найчастіше використання психологічних знань як спеціальних стосується кримінальних проваджень, які здійснюються із залученням неповнолітніх. У такому разі головним аспектом є особистісні риси неповнолітнього та слідчого, особливості психічної взаємодії між ними. Правовою підставою залучення психолога до кримінального процесу, проведення процесуальних дій з неповнолітніми особами є норми КПК України.

Так, під час досудового розслідування за участю неповнолітнього слід обов'язково залучати до складу спільної слідчої групи фахівця-психолога, який володіє знаннями науки психології та відповідними психологічними методиками. Таким чином вдасться створити психологічний контакт з неповнолітнім. Крім того, психолог може допомогти неповнолітньому активізувати пам'ять, згадати події та факти, які мають значення для розслідування, створити умови для отримання достовірних показань. Задля організації проведення розслідування всім учасникам спільної слідчої групи необхідно здійснити початкову оцінку характеристик осіб, щодо яких проводяться слідчі (розшукові) дії. Також для визначення правильної тактики з неповнолітніми варто використовувати багатопрофільний підхід (заохочувати взаємодію між різними фахівцями, задля розуміння дитини, а також оцінки її правового, психологічного, емоційного, соціального, фізичного та пізнавального стану).

Отже, правильно визначені організаційно-тактичні засади та належне психологічне підґрунтя

є запорукою успішної діяльності спільної слідчої групи. Прикладом успішної міжнародної взаємодії уповноважених осіб компетентних органів держав під час кримінального судочинства слугує розслідування катастрофи літака Boeing 777 рейсу MH17, що прямував з Амстердама до Куала-Лумпуру 17 липня 2014 року. Так, 7 серпня 2014 року була створена спільна слідча група, до якої увійшли представники Австралії, Бельгії, Малайзії, Нідерландів й України, її очолив нідерландський прокурор Фред Вестербеке. Спільна слідча група провела масштабне розслідування та, керуючись обміном досвіду держав-учасниць, проаналізувала понад 1,5 млн телефонних дзвінків у районі запуску ракети та вздовж її маршруту, допитала у якості свідків понад 260 осіб, під час процесуальних дій провела понад 3 тис. різноманітних експертних досліджень тощо. З огляду на доказову базу та матеріали розслідування, зібрані міжнародною слідчою групою, 17 листопада 2022 року окружний суд Гааги Королівства Нідерландів ухвалив вирок у справі збиття літака рейсу MH17 щодо чотирьох обвинувачених. Проте розслідування триває та, як зазначив керівник спільної слідчої групи Фред Вестербеке, його завдання полягає в тому, щоб «викрити весь ланцюжок – від екіпажу “Бука” до тих, хто наказував йому вирушити на завдання 17 липня 2014 року» [18].

Наукова новизна

Проблематика боротьби з міжнародною злочинністю обумовлює посилену увагу до розслідування її виявів спільними слідчими групами. Акцентовано на правовій регламентації

створення спільних слідчих груп згідно з міжнародним і національним законодавством, комплексно досліджено організаційно-тактичні та психологічні основи діяльності спільних слідчих груп під час міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні. Окреслено проблемні питання щодо застосування спеціальних психологічних знань, умінь, навичок і реалізації психологічного впливу через внутрішню та зовнішню взаємодію учасників. Серед рекомендацій варто назвати: удосконалення тактики дій учасників спільних слідчих груп під час проведення процесуальних дій і розслідування кримінальних правопорушень загалом; визначення алгоритму психологічних зв'язків у діяльності спільних слідчих груп під час кримінального провадження шляхом опанування психологічних знань; постійний обмін досвідом роботи з провідними правоохоронними органами країн світу.

Висновки

Слід констатувати доповнення стосовно діяльності спільних слідчих груп, системи організаційно-тактичних дій психологічним змістом. Це виявляється під час розслідування кримінальних правопорушень і в процесі судового розгляду кримінальних справ на міжнародному рівні. Застосування спільною слідчою групою тактичних прийомів і їх систем з використанням психологічних знань під час розслідування кримінальних правопорушень сприятиме досягненню завдань кримінального провадження й утвердженню законності.

REFERENCES

- [1] Ablamskyi, S.Ye., Yukhno, O.O., & Fomina, T.H. (et al.). (2019). *Vzaiemodiiia slidchoho z inshymy orhanamy i pidrozdilamy pry rozkrytti ta rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen* [Interaction of the investigator with other bodies and units during the disclosure and investigation of criminal offenses] (2nd ed., rev.). Kharkiv: Panov A.M. [in Ukrainian].
- [2] Druhyi dodatkovyi protokol do Yevropeiskoi konventsii pro vzaiemnu dopomohu u kryminalnykh spravakh: mizhnar. dok. vid 8 lystop. 2001 r. [Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters from November 8, 2001]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text [in Ukrainian].
- [3] Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
- [4] Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti slidchykh pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy": vid 6 lyp. 2017 r. No. 570 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "On the approval of the Instructions for organizing the activities of investigative units of the National Police of Ukraine" from July 6, 2017, No. 570]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text> [in Ukrainian].
- [5] *Joint investigation teams practical guide*. (2021). Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/joint_investigation_teams_practical_guide_2021_en.pdf.
- [6] Koshchynets, V.V. (2018). *Spetsialne psykhologichne piznannia v yurysdyktsiynomu protsesi* [Special psychological knowledge in the jurisdictional process]. M.V. Kostytskyi (Ed.). Kyiv: Maslakov [in Ukrainian].
- [7] Sharai, Ye.V. (2022). Psykhologichni osnovy zaluchennia pratsivnykiv Ekspertnoi sluzhby MVS Ukrainy do dosudovoho rozsliduvannia [Psychological basis of involving employees of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the pre-trial investigation]. *Yurydychna psykhologhiia, Legal psychology*, 1(30), 103-108. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223001.103> [in Ukrainian].
- [8] Chornous, Yu.M. (2017). *Kryminalistychnye zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv* [Forensic support for the investigation of crimes]. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].

- [9] Beseda, D.V. (2019). Mizhnarodne spivrobotnytstvo pravoookhoronnykh orhaniv krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu ta kompetentnykh mizhriadovyykh orhanizatsii. Provedennia spilnykh operatsii z protydii orhanizovani zlochynnosti [International cooperation of law enforcement agencies of the member states of the European Union and competent intergovernmental organizations. Conducting joint operations to combat organized crime]. *Internauka, Interscience*, 2(16), 20-27. DOI: 10.25313/2520-2308-2019-2-4890 [in Ukrainian].
- [10] Andrii Kostin u Haazi: Pratsiuemo razom zarady spravedlyvosti ta nashoi spilnoi peremohy [Andriy Kostin in The Hague: We work together for justice and our common victory]. (2022). (n.d.). *gp.gov.ua*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-u-gaazi-pracyujemo-razom-zaradi-spravedlivosti-ta-nasoyi-spilnoyi-peremogi> [in Ukrainian].
- [11] Melnikova, O.O., & Foros, H.V. (2020). Metodyka analizu informatsii ta vzaiemodiia subiektiv pid chas vyavleniia ta rozsliduvanniia zlochniv, poviazanykh z torhivleiu liudmy [The methodology of information analysis and the interaction of subjects during the detection and investigation of crimes related to human trafficking]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 37, 145-153. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201506> [in Ukrainian].
- [12] Konovalova, V.O. (2019). Innovatsii v kryminalistytsi i yikh vykorystannia pry vyrishenni rozumovykh zavdan u rozsliduvanni zlochniv [Innovations in criminology and their use in solving mental tasks in the investigation of crimes]. *Innovatsiini metody ta tsyfrovi tekhnologii v kryminalistytsi, sudovii ekspertyzi ta yurydychnii praktytsi, Innovative methods and digital technologies in forensics, forensics and legal practice: Proceedings of the International Conference* (pp. 68-72). V.Yu. Shepitko, V.A. Zhuravel, V.M. Shevchuk, H.K. Avdieieva (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- [13] Koval, D.O., & Avramenko, R.A. (2019). *Voieni zlochyny. Osoblyvosti rozsliduvanniia mizhnarodnykh zlochniv, skoiennykh v konteksti zbroinoho konfliktu na Donbasi [War crimes. Peculiarities of the investigation of international crimes committed in the context of the armed conflict in Donbas]*. Kyiv: Truth Hounds; Odesa: Feniks [in Ukrainian].
- [14] Sokyran, F.M., & Sokyran, M.F. (2014). Kharakterystyka taktychnykh pryomiv psykholohichnoho vplyvu u kryminalistychnii diialnosti slidchoho [Characterization of tactical methods of psychological influence in the criminalistic activity of the investigator]. *Kryminalistychnyi visnyk, Forensic Herald*, 1(21), 49-52 [in Ukrainian].
- [15] Chornous, Yu.M. (2020). Kryminalistychnie zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia: rivni, napriamy ta formy realizatsii [Forensic support of criminal proceedings: levels, directions and forms of implementation]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza, Forensics and forensic examination*, 65, 40-51. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04> [in Ukrainian].
- [16] Chornous, Yu.M. (2020). Psykholohichni osnovy realizatsii taktychnykh pryomiv [Psychological foundations of the implementation of tactical techniques]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1(26), 13-21. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13> [in Ukrainian].
- [17] Sprava MN17: trokh obvynuvachenykh zasudyly do dovichnoho uviaznenniia [MH17 case: three defendants were sentenced to life imprisonment]. (2022). (n.d.). *www.bbc.com*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63651930> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. / [С. Є. Абламський, О. О. Юхно, Т. Г. Фоміна та ін.]. 2-ге вид., доповн. і переробл. Харків : Панов А. М., 2019. 209 с.
- [2] Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах : міжнар. док. від 8 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518#Text.
- [3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- [4] Про затвердження Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17#Text>.
- [5] Joint investigation teams practical guide. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. 100 p. URL: https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/joint_investigation_teams_practical_guide_2021_en.pdf.
- [6] Кошинець В. В. Спеціальне психологічне пізнання в юрисдикційному процесі : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ : Маслаков, 2018. 282 с.
- [7] Шарай Є. В. Психологічні основи залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). С. 103–108. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223001.103>.
- [8] Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
- [9] Беседа Д. В. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів країн-членів Європейського Союзу та компетентних міжурядових організацій. Проведення спільних операцій з протидії організованій злочинності. *Інтернаука*. 2019. № 2 (16). С. 20–27. (Серія «Юридичні науки»). DOI: 10.25313/2520-2308-2019-2-4890.
- [10] Андрій Костін у Гаазі: Працюємо разом заради справедливості та нашої спільної перемоги. Грудень 2022 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-u-gaazi-razom-zaradi-spravedlivosti-ta-nasoyi-spilnoyi-peremogi>.
- [11] Мельнікова О. О., Форос Г. В. Методика аналізу інформації та взаємодія суб'єктів під час виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 145–153. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201506>.
- [12] Коновалова В. О. Інновації в криміналістиці і їх використання при вирішенні розумових завдань у розслідуванні злочинів. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі*

- та юридичній практиці: матеріали Міжнар. круглого столу (Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдеєва. Харків : Право, 2019. С. 68–72.
- [13] Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Военні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.
- [14] Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 49–52.
- [15] Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.04>.
- [16] Черноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–21. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>.
- [17] Справа МН17: трьох обвинувачених засудили до довічного ув'язнення. Листопад 2022 р. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63651930>.

Стаття надійшла до редколегії 22.09.2022

Chornous Yu. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Vasiuta Yu. – Postgraduate Student of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2954-0230>

Psychological and Organizational, Tactical Characteristics of Activity Joint Investigative Teams during the Investigation of Criminal Offenses

*The scientific article is devoted to the coverage of topical issues related to the activities of joint investigative teams during the investigation of criminal offenses. When solving the issue of international cooperation, the competent bodies of the states interact in various forms, each of which has its own characteristics and is aimed at achieving the objectives of criminal proceedings. A higher form of organization of interaction between competent state bodies during the investigation of criminal offenses is considered, because the joint investigative team carries out not only separate procedural actions, but also special tactical operations to ensure a quick, complete and impartial investigation of criminal offenses. The **purpose** of the article is the formation of psychological and organizational-tactical foundations, as complementary elements, in the activities of joint investigative teams during the investigation of criminal offenses. **Methodological tools** are chosen in accordance with the set goal, specifics of the object and subject of research. The fundamental level of philosophical methodology in the jurisdictional process is the general dialectical method of scientific knowledge of legal reality. The defining methods of scientific research are terminological analysis (establishing the conceptual framework for the creation of joint investigative teams), comparative legal analysis (the operation of joint investigative teams in accordance with national and international legislation), the method of psychological influence (the formation and development of professional and psychological abilities and skills in sub objects of the criminal process), induction and deduction (internal and external interaction of members of joint investigative teams during the investigation of criminal offenses for a common goal), system-structural (determination of organizational and tactical features in the activities of joint investigative teams, using special psychological knowledge). The **scientific novelty** of the publication consists in highlighting the organizational, tactical and psychological foundations of the activity of joint investigative teams during international cooperation in the investigation of criminal offenses. At the moment, problematic aspects of the interaction of the participants of the joint investigative teams remain on the periphery of the improvement of activities in relation to the new institute of international cooperation. In view of this fact, attention is focused on establishing psychological contact between participants in the middle of the team (intra-personal approach), as well as organizing external interaction with the competent authorities of foreign states, international organizations and a wide range of subjects of criminal justice, directly during the investigative and other procedural actions. The organizational and tactical activity of joint investigative teams is characterized and it is established that the use of tactical techniques (combinations, operations) during the investigation of criminal offenses, combined with the knowledge, skills and abilities of the science of psychology, are complementary components for achieving the set goal in the fight against international crime. **Conclusions.** The activity of a special form of international cooperation - joint investigative teams is of great importance for the successful investigation of criminal offenses both through internal interaction and in the international space. The use of tactical techniques (combinations, operations) by the joint investigative team during procedural actions has a complementary effect using the method of psychological contact (influence), and thus contributes to the effectiveness of the investigation at all levels of interaction.*

Keywords: international cooperation; tactical reception; psychological influence; interaction; participants; criminal justice.